Bijzondere huizen en bewoners in Merkstein R. Hamers

Een van de belangrijkste bokkerijders zowel van de 1ste en tweede (ofwel 3e) bende was ongetwijfeld Baltus Kirchhoffs. Hij was broer van de eerder beschreven Joseph Kirchhoffs[1] en zoon van Nicolaas Kirchhoffs, en Catharina Doveren (Douveren),

Baltus was geboren in de parochie Afden 13.2.1706 en was redelijk welvarend schoenmaker te Merkstein; trouwt 1e maal: Herzogenrath 7.9.1732 Maria Agnes Drescher, + Merkstein 7.1.1752. Trouwt 2e maal Merkstein 8.2.1763 Maria Notermans uit Schinnen. Balthasar was al lid van de eerste bende (1734-1756). Zijn vrouw nam deel aan de overvallen van de bende en ontsnapte later uit de kerker. Het processtuk nuanceert dit ontsnappen echter: “om beter te zeggen, “van heymlyk uytgelaeten te worden”, vermits het gat in den tooren waer door zy zou uytgebrooken zyn, zoo kleen was, dat geenen mensch daerdoor kunde uytkrypen, nademael Mary een zware dikke vrouw was”

Foto 1: toren Burg te Herzogenrath waar Mary Notermans ondanks haar dikke derrière via het raam ontsnapt zou zijn.

Er werden meerdere vonnissen tegen Baltus Kirchhoffs uitgesproken en uitgevoerd. Bij het verhoor van Adolf Steins, wever van beroep en afkomstig uit Ubach, werd vooral gesproken over de activiteiten van de eerste bende waar hij en ook Balthus toe behoorden. De passage hierover uit het verhoor in augustus 1771 betrof de beruchte overval in het land Ter Heyden bij de boerderij van Martin Schroeders, lokatie An d’r’Handt (nabij Richterich), en luidde: “dat hem ten eersten van desen diefstal aen de handt begaan (hoofletters ontbraken toen R.H.) gesproocken heeft Baltus Kerkhof ter Herberge van Leonard Schutz tot Ubach waar sij saemen brandewien gedronken sulx enige dagen van te vorens, dat om desen voorhebbenden diefstal in ’t werck te leggen hij gedetineerden met voors. sijne gesellen van Ubach gegaen tot Merxstein ten huyse van Baltus Kerckhof denselven aldaer aanroepen, alwaer sij dándere gesellen van Merxstein gevonden hebben, en vandaer tesamen vortgegaen sijn” (LVO8180 no6).

Op de kleurrijke foto 2 ziet u de nog steeds prachtige hoeve waar men dus Balthus ontmoette.
Baltus overleed op 6 mrt 1771 aan de gevolgen van de foltering in de burcht van Herzogenrath. Vermoedelijk doordat er door de wipgalg ernstige inwendige bloedingen waren opgetreden.

---

[1] Joseph Kirchhoffs, Jaarboek OCGL 2009 & Bokske, no 8, 9, 10.

Deze bemiddelde schoenmaker woonde aan wat tegenwoordig de Scherbstrasse heet (van scherf of gebroken stuk aardewerk, wat duidt op de eerste verharde weg in dat dorp, zie Geschichte Merksteins, O. Ortmanns 2004). Het huis is nog volledig intact echter wel recentelijk gerenoveerd.
Volgens verschillende getuigenissen (al dan niet waar) vond ook de eedaflegging hier plaats en de afspraken die gemaakt werden voordat men naar een te overvallen hoeve of pastorie ging. Men zou ook enige zakken buit hiernaartoe gesleept hebben. Het huis is in elk geval ruim en geschikt voor bijeenkomsten.
Merkstein bevat nog veel meer oude huizen, hoeves, steegjes en een prachtige oude Kerk met oude grafstenen rondom. Het is beslist de moeite waard er een wandeling doorheen te maken.

Foto 3 Gevelsteen die het jaartal 1714 aanduidt van de woning van Baltus.

Heel interessant is ook de lokatie verderop waar de gebroeders Douven hebben gewoond! Johan en Peter Douven (en een van hun vrouwen) werden op 9 juli 1741 in het gehucht Herbach in de Raderstrasse gearresteerd op last van de schout van Merkstein, Poyck. Een van de Douvens had lange tijd bij boer Frens uit Bardenberg gewerkt. Men vond inderdaad een aantal goederen uit de diefstal bij boer Fens in hun vertrekken (zie lokatie op foto5). Hun huis in Herbach (nu gemeente Merkstein) was een vervallen vakwerkhuis. L. Kahlen hierover: “Johann und Peter Douven waren zu arm das Notdürftigste am haus reparieren zu lassen, sie waren meist ohne arbeit und hatten täglicht nur Wasser und eine dünne Mehlsuppe“.

Op 5 augustus 1741 komt het schepengerecht van Merkstein bij elkaar op de Burg van Herzogenrath. Aanwezig: Peter Kaspar Poyck (schout), Johann Leonard Poyck (griffier), F. Trumpener, P. Hultzgens, W. Kessels, N. Ritzerfeld én ! Johannes Noelen. Verder waren aanwezig de gerechtsdienaar Kelleter, en de beul Dillenburg (Dillenbourg) uit Aken met twee assistenten (waarschijnlijk om de martelwerktuigen te sjouwen).
Volgens L. Augustus[2] luidde dit het begin in van het ontstaan van de mythe van deze

[2] Augustus, L. De wieg van de bokkerijders stond in Kerkrade, in: Kerkrade onderweg, dl 1 pp. 7-19.

roversbenden. Bij het verhoor van de gebroeders werd de naam van hun neef Peter uit Kerkrade genoemd die ruim een jaar uit de buurt bleef (werkte een tijd bij ene Kicken te Scharn – Maastricht). Deze werd in 1743 zwaar gefolterd waarbij hij vele namen noemde. Ook van personen uit andere plaatsen (’s Hertogenrade, Ubach). Later volgde dan op grond van de getuigenissen van de personen die daar opgepakt werden de arrestaties van de families in Schaesberg en de Ponts uit Hoensbroek. Daarmeen kwam de bal aan het rollen en volgden arrestaties in Nuth, Schinnen en Oirsbeek. Al met al lag de basis dus bij de twee Douvens in het gehucht Herbach - Merkstein. De Douvens werden in 1741 op de Galg gebracht en de vrouw van een van hen Anna Pennaerts werd verbannen, nadat ze gebrandmerkt en gegeseld werd. In 1743 werd ze weer gearresteerd en geconfronteerd met andere verdachten (waaronder de neef van haar man) en uiteindelijk werd ze (volgens Blok) opgehangen naast de lichamen van man en zwager. Hetgeen sterk lijkt want die zouden er dan twee jaar gehangen hebben! Het huis van de Douvens werd begin negentiger jaren afgebroken.

Interessant is dat in de plaats Merkstein, de wieg van de bokkerijders, zoveel andere betrokkenen van de 1e en 3e benden hebben gewoond. Lokale historicus dhr. O. Ortmans komt tot een lijst van ruim dertig aangeklaagden. Namen zijn o.a.
Mathijs Doveren, Philip Etzelius, Johannes Gierlings, Derick Goor, Fuerpeil (2x), Kessle (4x), Ploum, Melcop, Jacobus Schmitz, Christian Trumpener, Arnoldus Paffen etc.
Merkstein had ook een eigen Galg voor de veroordeelden, deze lag nabij de huidige K11 op het hoogste punt van de Übacherstrasse, en heette de Bikchenberg (Knochenberg) net als in Herzogenrath de Beckenberg als galgenplaats diende.

Een grote groep bokkernijders dus. Alleen al de hoeveelheid handgeschreven processtukken (met herhaalde responderinghe, recollecties etc), het vele werk dus van de griffier om de verschillende details per overval en wie wel en niet betrokken was erbij te noteren, alsook dat wat werd buitgemaakt (alleen al van één bank die van Herzogenrath heb ik al 1075 paginas akten gefotografeerd) zou aanleiding kunnen zijn – als u me dit cynisme toestaat – om gewoon een paar lijsten van misdaden te préfabriceren en deze de verschillende verdachten gewoon te laten bekennen. Zou een hoop werk schelen. Dat justitie hardhandig te werk ging moge duidelijk zijn. Dat op de pijnbank meer bekend werd dan mogelijk begaan zal ook niemand ontkennen.De vraag blijft of alle feiten terug te voeren zijn op hardhandig verhoor. De levensomstandigheden in die tijd en de familiale connecties in de kleine gehuchten doet vermoeden dat er toch wel een soort ‘zelfredzaamheid’ was waarbij de hele familie werd aangespannen.
Meer bijzonderheden over Merkstein kunt u vinden in een speciale uitgave met wandeling en fietstocht door Merkstein en omgeving in een publicatie die volgend jaar zal verschijnen bij Heemkunde Landgraaf.
Tegen die tijd zullen foto’s beschikbaar zijn van de oudste bewoning van Bokkerijders uit de geschiedenis, die van de familie Douven.

--- Vervolgingsbeleid en procesvoering tegen de Bokkerijders, het ontstaan van een waandenkbeeld, in: Publications 1991, p 69-153 .